

Tájrehabilitáció volt nehézipari területeken Borsod-Abaúj-Zemplén megyében

Luis Loures PhD portugál tájépítész publikációinak ismertetése és értékelése

Antal Gabriella
2014.06.08.

A disszertáció szerkezete a csatolt vázlat szerint alakul, a címe valószínű csak a végén fog konkretizálódni, mert egyelőre nem igazán látom a hangsúlyokat.

A dolgozatban az ipari tájak rehabilitációjával szeretnék foglalkozni, annak elméleti oldalával. Arra gondoltam, hogy jó lenne valamiféle irányelveket megfogalmazni. Egészen addig, amíg az alábbi portugál kutatást megtaláltam. Luis Loures és munkatársai sok cikket publikáltak az elmúlt 10 évben, mind azzal a céllal született, hogy teoretikus alapot adjon a posztindusztriális tájak újrahasznosítása kapcsán induló diskurzusoknak, valamint konkrét tervezési elveket szolgáltatson a jó jövőbeli projektekhez. A sok cikk végigolvasása után nem érzem azt, hogy ez maradéktalanul sikerült volna. Nem tudom, hogy nem is lehetséges ez, vagy csak nem eléggé fókuszáltak az írások és készítőik. Mindenesre jó projektek kerülnek felszínre, amik ismerete mindenképp hasznos. Azt a kétséget, hogy pénz és politikai/vezetői akarat nélkül semmire se tudunk menni pl. Borsod-Abaúj-Zemplén megyében nem sikerült eloszlatnia az olvasmányoknak. Természetesen jó készen állni, hogyha az előbb említett feltételkből valamelyik hirtelen előáll(na).

Luis Loures PhD (tájépítész, a portugáliai Polytechnics Institute of Portalegre adjunktusa)

„(Re)-developing post-industrial landscapes: applying inverted translational research coupled with the case study research method” c. tanulmány összefoglalása (2006)

A 20. század végi gazdasági változásokkal kezdi a bevezetőt: az ipari szektor törése, a gazdaság átstrukturálása következett be. Az ipar globalizációjának következtében gazdátlan és használaton kívüli területek jelennek meg, amelyek csökkentik az életminőséget. A volt ipari területek gazdaságilag előnytelenek, a környezet roncsolt az ipari szennyezés miatt. Vitathatatlan, hogy fontos újraértelmeznünk ezeket a területeket, közösségi alapú, interdiszciplináris beavatkozások segítségével. Ezek a területek, hogy ha sikerül visszaintegrálni az urbánus kontextusba, akkor értékes forrásokkal rendelkeznek. A folyamat azért nehéz, mert a fizikai és funkcionális hanyatlás negatív hozzáállást generál a közösségekben, pedig gyakran nagyon értékes, városközponti szituációkról van szó.

A cikk „inverted translational research” (megfordított translációs kutatás¹) módszerét kapcsolja össze a „case study research” (esettanulmányok vizsgálatán alapuló kutatás) lépéseivel („két különböző, de komplementer stratégia”). Azt mondja, hogy a korábbi tájrehabilitációs módszerek fejlesztése helyett új hozzáállásra és keretrendszerre van szükség. Azért megfordított, mert nem kutatási eredményeket szeretne a gyakorlatban kipróbálni, hanem posztindusztriális tájak rehabilitációjához használható tervezési elveket akar megfogalmazni sikeres projektek tanulmányozásával, hogy segítsenek egy speciális elméleti alap kialakulásában.

Az ipari táj fogalmát taglalja, Borsi²-t idézve: olyan táj, amelyet az ipari tevékenység folytatása érdekében átgondolt és szisztematikus emberi beavatkozás formált. Az ipari táj egésze egy elemként értelmezendő. Az ipari táj fogalmát arra használhatjuk, hogy leírjuk és

¹ Transzlációs kutatás: orvosi kutatások fontos eszköze, amely lehetővé teszi a kutatások átfordítását a gyakorlatba.

² Borsi (F.), Delevoy (R.L.), Wieser-Benedetti (H.): Le paysage de l'Industrie, Archives d'Architecture Moderne, Paris, Bruxelles, 1975

osztályozzuk az ipari kultúra maradványait azzal a szándékkal, hogy új jelentéssel gazdagodjon.

Az örökség fogalmának kibővítése, az ipari tájak újjáélesztésének fontosságáról szól a 4. fejezet. Az örökség olyan elemek csoportja, amelyek megtestesítik a múltat, alakítják a jelent, annak fontos karakterét adják. Az örökség fogalma a mai napra kitágult, a régi nem tekinthető értékesebbnek a közelmúlt örökségénél. Az ipari örökség azért fontos, mert gyakran az egyik leghitelesebb bizonyítéka egy kultúra fejlődésének, hordozva az adott ideológiai és építészeti nyelvet. Az ipari szerkezetek újrahasznosítása során egyaránt fontos szempontok a művészeti, történelmi és használati érték.

A kulturális (és ipari) örökség újrahasznosítása és védelme fontosabb, mint bármikor – mind az urbánus örökségünk része. Az egyes elemek védelméről a figyelem teljes tájak, városok védelme felé fordult. A kultúrtáj a lenyomata a földdel való kapcsolatunknak.

A poszt-indusztriális területek a városok fejlesztésének lehetséges helyei. A fejlesztések során fontos, hogy ne veszítsük el az értékeinket, ezért fontos utánajárni, hogy az adott ipari terület rehabilitálása esetében mik a fejlesztés konkrét okai, hogyan kapcsolódik a terület a környezetéhez, valamint, hogy mit jelent a lakóknak. A városi fejlődéssel gyakran együtt jár a karakteres elemek pusztulása, ami nagyon súlyos kulturális veszteség. Szerencsére ma már fontos szempont az újrahasznosítás során a jellemző értékek megőrzése, valamint a helyi lakosok bevonása. Ezek a kulcsai a projekt sikerességének. Annak ellenére, hogy már tudjuk, hogy meg kell védeni az örökségünket, nem feltétlen vannak meg hozzá az eszközeink. A használandó keretek és módszerek nem világosak, a probléma igen komplex. Az ipari tájak újrahasznosítása nem csak biztosíték a feledés ellen, hanem a társadalmi elfogadás kulcsa.

A következő része a dolgozatnak az esettanulmányok vizsgálatán alapuló kutatásról szól, több sikeresnek ítélt nemzetközi poszt-indusztriális terület rehabilitálását megvalósító projekt felsorolása és besorolása karaktereik alapján. Azt mondja, hogy a tervezési stratégiák különböző táji karakterekre fókuszálnak, három csoportot különböztet meg: környezeti és esztétikai, szociális és gazdasági, valamint a történelmi és kulturális tulajdonságokat kiemelő projektek.

A projektek elemzése során kirajzolódtak az alábbi tervezési alapelvek:

- elősegíti a kompatibilitást
- tervez az alkalmazkodóképességre és a változatosságra
- védi a karaktert és a kontextust
- elősegíti a tömörséget
- támogatja a megújuló energiák használatát és a források hatékony kiaknázását
- rugalmas (öngyógyításra képes) környezetet alakít ki
- folyamatosság és könnyű változás/működés(?)
- gyalogos környezetet tervez
- a hely szellemét erősíti
- szabályozza a befektetést
- a meglévőt fejleszt
- változásra tervez
- erősíti az olvashatóságot
- értéket teremt
- elősegíti a multifunkcionalitást és a változatosságot
- kapcsolatokat teremt
- védi az ipari örökséget
- hangsúlyozza a tájképi elemeket (landmark)
- a tájjal együtt és nem ellene dolgozik
- átváltoztat helyeket és láthatóvá teszi a hely múltját

- helyet teremt az embereknek
- támogatja a dinamikus összefüggéseket
- elősegíti a közösségi részvételt

A fejezet hátralevő részében az Arade folyó bal partjára vonatkoztatja a korábban leírtakat igen röviden. Majd elmondja, hogy vizuális és esztétikai analízist végeztek, felhasználták az esettanulmányokból gyűjtött tervezési elveket, és így sikerült egy gondos tervezési ajánlást megfogalmazniuk a területre.

Az összefoglalásban megállapítja, hogy nagyon alkalmasnak bizonyul a két módszert ötvöző hozzáállás a volt iparterületek rehabilitációja során, mert a meglévőhöz maximálisan tud alkalmazkodni, tiszteletben tartja a területet és a környezetet.

Kritika: a felvezetés összeszedett, jól és tömören írja le az ipari örökség, mint fogalom megjelenését, szükségszerűségét és nehézségeit. A példák is jól válogatottak, fontos erős projektek kerültek be a vizsgálatba (amelyről nem tudunk meg semmit). A tervezési szempontok viszont eléggé felületesek és gyakran önmagukat ismétlik. Az is probléma velük, hogy nagyon sok van, nincs kategorizálva vagy csoportosítva, így nem tűnik praktikus, könnyen használható útmutatónak, nem segíti azt, hogy az olvasó fejében kialakuljon a szükséges szemléletmód. Könnyen lehetne bontani például így a tervezési elveket: funkcionális kialakítás/flexibilitás (multifunkcionalitás), emberközpontúság/használhatóság, fenntarthatóság, örökségvédelem/egyediség.

Strategies to Reclaim Derelict Industrial Areas (2006)³ c. tanulmány

A fenti címen megjelent tanulmány előremutató abból a szempontból, hogy itt a tervezési elvek öt-öt pontban vannak összefoglalva, más kérdés, hogy fontos szempontok hiányoznak.

Fenntartható táj újrahasznosításhoz megfogalmazott elvek:

1. Védje és őrizze meg a minőségi tájakat, városképeket, természeti és történelmi értékeket.
2. Tiszta és hosszútávú víziót és stratégiát fejlesszen ki a teljes területre (to give the bigger picture).
3. A kezdetektől fogva vonjon be a tervezésbe tájépítészeket is.
4. Legyen meg a forrás a jó minőségű tervezéshez, beavatkozáshoz és a hosszútávú utógondozáshoz is.
5. A jó tájépítészet fokozza a biodiverzitást, jó helyeket hoz létre az embereknek és segíti a gazdasági fejlődést.

A jó ipari épület rehabilitáció megvalósítja ezt az öt elvet:

1. Jól tudja az új funkciót kiszolgálni.
2. Hosszú életű és képes az új funkciók fogadására.
3. Jól illeszkedik a környezetbe és erősíti azt.
4. Vizuálisan koherens és örömet szerez a használóknak és az arra járóknak.
5. Fenntartható – nem szennyezi a környezetet, hatékony energiafelhasználás jellemzi és minimális hatással van a környezetre.

³ Luis Loures, Dina Horta, Andreia Santos, Thomas Panagopoulos, WSEAS Transactions on environment and development, Issue 5, Vol. 2., 2006

„Postindustrial Landscape Redevelopment: addressing the past, envisioning the future”⁴ c. tanulmány összefoglalása (2011)

Az absztrakt szerint egy 346 esettanulmányon alapuló kutatást végeztek, amiből 6 projektet kiemelten vizsgáltak újfent azzal a céllal, hogy teoretikus alapokra helyezték a posztindusztriális tájformáló gyakorlatot, valamint, hogy tervezési elveket fogalmazzanak meg.

A bevezetőben Corner írásokra hivatkozva megállapítja, hogy a tervezési hangsúly az egyes objektumokról a nagyobb egységek felé fordul. Megindult a táj- és városépítészetben az ehhez kapcsolódó elméleti beszélgetés is. Corner szerint a teória két szempontból fontos: általánosítja és törvénybe tudja foglalni a tudást, ami utána a gyakorlat alapja tud lenni, valamint segít túllépni a standard megoldásokon, alternatívákat tud nyújtani, segíti a változást. A posztindusztriális területeken folyó projektek sokrétűek, építészet, városépítészet, tájépítészet szakmák irányából közelíthetőek, mindemellett területspecifikusak és függenek az adott gazdasági helyzettől. Alapból nehezen valósítható meg egy szilárd elméleti alap, pláne úgy, hogy az irodáknak a napi munka mellett nincsen idejük kutatásra. Sürgető, hogy elkészüljön egy hatékony tervezési elveket tartalmazó munka. Esettanulmányok segítségével megállapított tervezési elveket rögzít a cikk.

A második fejezet az esettanulmányokról szól. Az esettanulmányok kutatásban betöltött szerepéről ír általában, majd arról, hogy itt főleg az általánosítás igényével keresték az eseteket. Moudont⁵ idézve kimondja, hogy ugyan egy kutatás célja az egyéni információszerezés, különféle jelenségek megértése, de egy városépítészeti kutatástól elvárható, hogy eredményeivel ténylegesen is segítse a tervezést, ajánlásokat fogalmazzon meg.

346 esetet gyűjtötek össze első körben, amelyek közül 139 rendelkezett elérhető adatokkal és információkkal (addressed case studies). A felkutatott projektek 60% európai volt. Időbeli és anyagi korlátok miatt 6 projektet választottak ki, amelyeket részletes elemzésnek vetettek alá (analysed case studies). A választás olyan beruházásokra esett, amelyek sikeres ipari örökségvédelmet valósítottak meg, a közösség bevonásával, multifunkcionális fejlesztésekkel katalizálták a városi megújulást, ösztönözve a szélesebb rétegek hozzáférését a művészetekhez és kulturális aktivitásokhoz/intézményekhez. Az így kiválasztott 6 eset: Duisburg Nord – Emscher Park (Németország), Parque do Tejo e do Trancao (Portugália), Westergasfabriek (Hollandia), Cuyahoga Valley, Towpath Trail Extension (USA), Don Valley Brickworks (Kanada), Millenium Park (USA).

A tervezési elvek megállapításához az alábbi folyamatokat végezték: szakirodalom átnézése, a kulcsszereplők meginterjúvolása, projekt elemzés, helyszíni szemle. Végül 37 szempontot neveztek meg, amely alapján értékelték a kiválasztott eseteket is:

- elérhetőség
- alkalmazkodó képesség és flexibilitás
- attrakció
- egyensúly és szinergia
- karakter és kontextus
- kényelem
- kompaktság és sűrűség
- kompatibilitás
- kapcsolatok

⁴ Luis Loures, Jon Burley, Thomas Panagopoulos; International Journey of Energy and Environment, Issue 5, Volume 5, 2011

⁵ A. Moudon: A catholic approach to organizing what urban designers should know (Urban Design Reader, 2007)

- változásra tervezett
- megkülönböztethetőség és identitás
- dinamikus környezet
- könnyű működés
- környezeti oktatás (and capital?)
- saját tőke
- hely szelleme
- holisztikus tervezés
- ipari örökség
- innováció és kreativitás
- tájképi elem (landmark)
- olvashatóság
- multifunkcionalitás és változatosság
- kereskedelmi társaság
- hely az embereknek
- közösségi részvétel és befektetői közreműködés
- minőségi design
- rugalmasság
- források hatékony kihasználása
- újrahasznosítás
- biztonság
- stigma és érték
- fenntarthatóság
- szállítási hálózat
- egyediség és kulturális jelentőség
- megvalósíthatóság/életképesség
- vizuális és funkcionális folytonosság
- gyalogos környezet

A tervezési elveket Lang⁶ megközelítésmódja szerint állították fel, azt ahol szükséges volt jobban a vizsgált esetekre szabták.

Az összefoglalásban kiemeli, hogy a posztindusztriális tájak újraélesztésével értékes forrásokhoz jut a társadalom, növelhetjük a táji értékeket, az élhetőséget. Csökkenti a városi növekedést, helyreállítja a természetes folyamatokat és funkciókat, a fenntarthatóság hatékony eszközéről van szó.

Kritika: a Lang könyv ismeretének hiányában nem tudom megállapítani, hogy a szempontrendszer mennyire megalapozott. Vannak pontok, ami már a korábbi tanulmányban is szerepeltek. De míg ott kis magyarázat is kísérte a tervezési elveket, itt csak egy-két szavas címkeként szerepelnek, ami így számomra nem elég specifikált, nem egyértelmű egyáltalán sok pont tartalma. Az elvek száma csak nőtt, de továbbra sem kapcsolódik hozzá rendszerezés. Nagyon sok elv bármilyen tervezési feladatnál alapvető, nem speciális, csak a posztindusztriális területeknél kiemelendő/hangsúlyozandó elvekről olvashatunk.

⁶ J.Lang: Urban Design – The American Experience, New York, 1994

Tájrehabilitáció volt nehézipari területeken Borsod-Abaúj-Zemplén megyében

1. ipari táj

definíció

táj -> ipari táj -> felhagyott ipari táj

táj funkció nélkül = felhagyott ipari táj, funkció táj nélkül = település

UNESCO

cultural landscape (significant interactions between people and the natural environment; combined work of nature and of man); 3 típus: clearly defined, **organically evolved**, associative cultural landscapes

World Heritage List / Cultural Heritage Sites / Industrial Heritage Mon. and properties
(1978 Wieliczka) 1997: „mining landscapes” and „mining regions”

TICCIH The International Committee for the Conservation of the Industrial Heritage 1978

Karták 2003 Nyizsnyij Tagil Charta; 2008 ICOMOS Charter on Cultural Routes; 2008 ICOMOS Charter on the Interpretation and preservation of Cultural Heritage Sites; 2011 Joint ICOMOS-TICCIH Principles for the conservation of Industrial Heritage Sites, Structures, Areas and Landscapes

ha az ipar elvonult, mi marad (komplex problémahalmaz)

feleslegessé váló épületállomány mesterségesen felduzzasztott városok; gépek, szerszámok, formák, kohók, stb. minden feldarabolása és kg-ban való értékesítése, ami maradt az gazdátlanul/rossz gazdával (teljes lepusztulás), munkástelepek szociális bérlakásként az egyre jobban lecsúszó roma lakosságnak

feleslegessé váló óriási infrastruktúra (rozsdásodó vasúti vágányok, omló vagy szinte teljesen megsemmisült állomások, vasúti épületek)

munkanélküliség (kontra eddig rengeteg munka volt, megbecsült munka)

bányász/kohász/stb. identitás válsága dalok, munkástelepek, fürdők, kaszinók, stb. – hirtelen semmit sem jelent?

környezeti károk tájsebek, szennyezettség (talaj, víz, levegő), talajstabilitási problémák

tájseb ökológiai, termőhelyi, a tájképi adottságok jelentős mértékű megváltoztatásának maradandó nyoma, helye (anyagnyerőhely, a bányagödör, a bányautótáj, a zagytér, a szemétkerakó hely, a hulladék- és melléktermék-depónia)

2. elméleti-fogalmi háttér

milyen fogalmak érdekesek itt?

topografikus építészet (Stan Allen: csomópontok és a kapcsolatok ugyanolyan fontosak; laza váz, amit kitöltünk idővel; nem objektumok tervezése, hanem landscape; the thick 2D; nem befejezett, hanem folyamatos fejlődés; csak úgy lehet egy nagy komplex dolgot irányítani, ha feladunk a kontrollból („a landscape cannot be designed and controlled as a totality,...they are instead projected and scripted”); field conditions

landscape urbanism (nagy léptékű, szintetizáló; idő-alapú, folyamat orientált, hosszútávú stratégiákkal dolgozó, közösségi célokra fókuszál; nem koordinálható teljesen precízen – „irrigating the site with potential” Koolhaas, J. Corner; operational logic over compositional design)

ecological urbanism (Nina-Marie Lister) stabil állandó helyett organikus model; „shifting steady-state mosaics” (C. S. Holling), we can't manage large ecosystems, we can manage ourselves and our activities; working ecologies fogalma; hybrid ecology (barnemezős területeken); restoration helyett REMEDIATION – nincs egy eredeti állapot; adaptive design

(system-based approach to urbanism supersedes an object-based urbanism; Harvard)

van még?

tájrehabilitáció a részlegesen sérült, de az eredeti rendszer alapelemeit és vázát őrző élőhelyek helyreállítása. Az alapelve, hogy csak azokat a tényezőket és folyamatokat (limitáló tényezőket) kell befolyásolni, amelyek sérülésükkkel az egész rendszer degradálódását okozták. A rendszer regenerációs képességét aktiválva, egy ép migrációs hálózatot kialakítva azon keresztül a hiányzó fajok immigrációja megtörténhet. Bízni kell abban, hogy a rendszer „öngyógyító képessége” ilyen módon működésbe lép (Láng István: Környezet és természetvédelmi lexikon II., Akadémiai Kiadó, 2002)

természeti táj-urbanizált táj átfedése

a város, mint táj – a város feloldódik a tájban (települések gyűrűje veszi körül a természeti területeket (ez nem borsod))

ipar újjáformálta a természeti tájat is (természet ilyen formákat nem csinál – tanárnő hozzászólása a miskolci műhelybeszélgetések egyik alkalmán)

3. eszközök, technikák, stratégiák

hogyan tárható fel, milyen módszerekkel közeledünk?

kitekintés – ny-eu, k-eu

Ruhr-vidék

..., IBA, Charta Industriekultur Nordrhein-Westfalen 2020

Fürst-Pückler Land

Lausitz-i Karta, energy landscapes

Nord-Pas de Calais, Vallónia

..., unique biological community („Evolved Cultural Landscape” UNESCO W.H. candidate)

Louvre Lens

Cseho. - Ostrava

USA High Line, FreshKills – landfill to landscape

mindnél:

-ter.kohézió

-esélyt adni a természetnek a reg-ra

-participáció

-akupunktúra, landart

-tematikus útvonalak, turizmus

tematikus útvonalak

brownfield regenerations (Hollander, Kirkwood Fasla, L.Gold) alapelvek és esettanulmányok a barnamezős beruházásokhoz

kikötő, vízpart megújítás (Hollandia)

látványelemzés (ETH Studio Basel)

területi kohézió (regionális összefogás, térségi versenyképesség, fenntartható fejlődés)

megsokszorozódik egy fejlesztés hatása, ha együtt tud működni más fejlesztésekkel; fejlesztések területi szinergiájának biztosítása; lakosság elképzeléseinek figyelembevétele; táji adottságokhoz igazodó fejlesztés

esélyt adni a természetnek, hogy magához térjen (hagyni, hogy a fák ott nőjenek, ahol akarnak; nagyon türelmesnek kell lenni; gazd+szoc+ökol.prog egyszerre a kezdetektől fogva – Emscher park, Unokáink is látni fogják)

energy landscapes (Alsó-Lausitz, IBA Fürst-Pückler Land)

megújuló (hydropower, wind E, geothermal E, solar E)

biogenic energy (biomass – biofuel, electricity and heat; gyorsan növő fák – tesztelték)ű

Lausitz-i Charta: Ten principles concerning the treatment of post-mining landscapes

1. Setting an Example; 2. Using Resources; 3. Fostering Identity; 4. Broadening the Planning Horizon; 5. Shaping the Process; 6. Allowing for Creativity and Innovation; 7. Generating Pictures; 8. Ensuring; 9. Building the Organizational; 10. Taking Responsibility

+ nem lehet az eredetét visszaállítani ---> ezt mondja Nina-Marie Lister is

talajjavítás (fizikai, kémiai, mechanikus, biológiai kezelés – milyen növények)

trágyázás, növénytelepítés

tradicionális tudás bevonása

helyi befektetők, helyi emberek bevonása

rendrakás, közmunka (gazdája van az elhagyottnak)

landart – kollektív emlékezet (Schachtzeichen), művészet – hozzáadott érték

akupunktúra

dokumentálás + kiállítás: „the iconic message took place” (High Line)

4. Borsod-Abaúj-Zemplén megye

ipartört

jelen (tájsebek) - jelenlegi állapot rögzítése

Ózd, Miskolc, stb. meddőhányók

Farkaslyuk

Esztramos

Békkő

Kelemér láp (?)

Rudabánya

bemutató 256 féle ásvány; 60 m mély bányató; Rudaphitecus lelőhely; műemlék templomok; erdők; Natura 2000; 1% foglalkoztatottság; Városüzemeltető Kft.; újraindítható gipszbánya;

múlt - nehézipar
bányászat

jelen - kilátástalanság (vas kilója 70 ft, mindent eladnak)
eltörölni ezt a múltat «-» kiaknázatlan lehetőségek az ipari területek épületállományában, infrastruktúra

javaslat - borsodi ipari tájtúra, tematikus útvonalak
rudabányai tó revitalizációja (NARMER + mi)
tört
ma
lefedés
tanösvény

szakirodalom (ki mit ír erről)

Luis Loures és társai